

LIBRIS

We know
books

Max Picard

**MAI E CŪ PUTINŢĂ
LIBERTATEA AZI?**

și alte eseuri

În românește de Ioan Milea

Cu o notă autobiografică a autorului

LIMES

2022

CUPRINS

Notă autobiografică	5
Mai e cu puțină libertatea azi?.....	7
Intruziunea în sufletul copilului	31
Cuvântul și zgomotul de cuvinte	57

I

Mai e cu puțință libertatea azi? Se spune că pentru creștin e mereu cu puțință să îl aleagă pe Christos sau se spune, pe urmele lui Kant, că, alegând liber, indiferent de anumite cauze străine, omul stă sub legea morală. Desigur, omul, ca idee, poate face acest lucru, dar nu și omul concret. Nu e ca și cum nu ar exista, de fapt, decât asta: de o parte binele sau răul și de alta omul. Nu există din capului locului, în mod clar, nici obiectele între care trebuie să se aleagă, nici subiectul, omul care trebuie să aleagă.

Cum stau însă astăzi lucrurile cu subiectul omului? Astăzi subiectul omului nu mai e nici măcar mănunchiul de asociații la care, la începutul acestui secol, l-a redus psihologia asociaționistă a lui Mach – în psihologia asociaționistă, în fața lumii, din care își lua asociațiile, mai stătea cel puțin un pseudo-subiect, tocmai mănunchiul de asociații –, pe când astăzi omul și lumea nu mai pot sta față în față, lumea, împreună cu omul, nemaipărând a fi decât o masă amorfă, gelatinoasă, care se mișcă într-o parte și-n alta, din care apar și dispar iarăși când case și străzi, când oameni sau masa unei alcătuirii ce aduce a natură. Nimeni nu știe *cine* vede aici, cine percepe și cine e văzut, perceput. În orașul mare oamenii se mișcă pe străzi nu asemenea a

LIBRIS | We know books

ceva ce se mișcă activ, ci a ceva ce e dus *prin* el de o mașină uriașă, de mașina-oraș, pentru a fi prelucrat undeva.

Când, a doua zi de Paști, am mers vreme de trei ceasuri pe un drum de țară și o mașină după alta și o motocicletă după alta treceau pe lângă mine, m-am speriat: cel care luase motocicleta și acum o conducea nu mai era omul, era o uniune între om și motocicletă, centaurul modern: în spate nu era trupul de cal, ci trupul mașinii și, îngemănată cu el, silueta omului.

Acesta e aspectul fizionomic *general*. Unde e însă subiectul care să poată alege?

Și aspectul fizionomic în *particular*? Nu de mult a apărut carnetul de schițe al lui Philipp Fohr², în care sunt desenați pictorii germani de la Roma din perioada 1816-1818. Aceste chipuri romantice seamănă toate între ele și te-ai putea aștepta ca și individualitatea lor să se piardă în asemănare. Dar nu e așa: fiecare din aceste chipuri e cu totul și cu totul aparte în asemănare, abia prin asemănare ceea ce e aparte, individul, apare clar. Liniile unui chip din ziua de azi, în schimb, lunecă fiecare accentuat-diferit de liniile celorlalte chipuri și totuși nu ai impresia că astfel se naște o individualitate. Chipurile sunt sfâșiate, fiecare săpându-se pe sine, ca și cum individualitatea ar fi *căutată* în gropi și brazde și numai așa, prin aceste brazde și gropi chipurile seamănă între ele. Chipurile romanticilor

² Carl Philipp Fohr (1795-1818), pictor romantic german.

seamănă însă între ele pentru că sunt îndreptate toate spre un terț, spre ceva mai înalt; prin contactul cu acest ceva *mai înalt* ia naștere o asemănare de la sine înțeleasă, care trece dincolo de ceea ce e personal, iar ceea ce e personal e, cu toate acestea, clar, întrucât acest ceva mai înalt nu poate fi atins decât printr-un act al persoanei, prin alegerea a ceea ce e mai înalt. Omul devine persoană prin actul alegerii, bătaia alegerii răsună, *per-sonat*³, astfel născându-se persoana, subiectul.

II

Astăzi omul nu mai are ceva care să-i stea în față, subiectul și obiectul sunt amestecate. E ca la o lucrare de pictură abstractă din zilele noastre, care nici ea nu mai stă, ca imagine, în fața lumii sau deasupra ei, ci apare ca o parte a vălmășagului ei. Omul e amestecat cu obiectul, e nivelat ca obiect. Aici, în acest vălmășag, unde mai e oare subiectul care să poată fi liber? E drept că nici în lumea în care subiectul și obiectul stau cu adevărat unul în fața celuilalt subiectul nu e totdeauna prezent în mod clar. De obicei, el e doar pe cale *să devină* subiect, fiindcă el se constituie doar prin alegere, el devine liber doar prin alegere, mai înainte fiind oarecum

³ În limba latină în text. Joc de cuvinte între acest cuvânt, *personat*, „răsună”, și germanul *Person*, „persoană”.

pre-subiectul care așteaptă să se nască. Faptul că omul devine subiect conștient doar prin ea ține de esența libertății, acesta fiind darul pe care libertatea i-l face omului. Omul de azi are și el un pre-subiect, dar el așteaptă vâlmășagul, e deja amestecat înainte ca vâlmășagul să fi intervenit pe deplin. În loc de subiect avem astăzi originalul. Originalitatea e cea care legitimează astăzi dreptul la libertate, nu subiectul.

Subiectul, individualitatea omului, se vădește cel mai bine în limbă. Căci cuvântul omului vine din individualitatea sa. „Limba”, spune Wilhelm von Humboldt, „nu poate aparține decât unei ființe înzestrate cu conștiință și cu libertate și apare în aceasta din adâncul nepătruns al individualității sale și din acțiunea forțelor ce zac în ea.”⁴ Astăzi însă altfel: cuvântul nu se mai naște printr-un act al spiritului, al subiectului, ci din alt cuvânt, care dispare și el de îndată în alt cuvânt: așa se naște nu cuvântul, ci zgomotul de cuvinte. Dacă subiectul omului se pierde în vâlmășag, cuvintele omului sunt și ele sfârâmate în vâlmășag. Cuvântul nu mai apare ca spirit, ca act, ci ca zgomot, acustic. Actul spiritului, care prin cuvânt își apropie un lucru și stă în fața lui, nu mai e făcut. „Limba e despărțirea apelor haosului”, spune Jean Paul în *Levana*. Zgomotul de cuvinte, în schimb, cu care omul

⁴ Citat din lucrarea *Die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*.

operează astăzi e el însuși parte a haosului și omul odată cu el.

III

Lipsește, așadar, subiectul care să aleagă în libertate. Dar chiar dacă subiectul ar exista în mod clar, ar lipsi obiectul clar, pe care omul să îl poată alege. Obiectele sunt toate amestecate unele cu altele, prin vâlmășag ele i se sustrag omului, unul trece în altul, fiind valabil numai în măsura în care trece în altul și se lasă amestecat cu el, aici putându-se întâmpla orice, chiar și lucrul cel mai groaznic, lucrul cel mai groaznic se anulează de la sine în vâlmășag. Până și moartea nu e decât o pierdere în acest vâlmășag. Evenimentul alegerii în fața unei anume situații e eliminat din capului locului. Omul nu are nevoie să evite o alegere, lucrurile îl evită ele însele în vâlmășag. Libertatea nu e însă cu puțință decât acolo unde obiectele sunt clare și unde libertatea se formează și capătă greutate prin rezistența obiectelor clare.

Întrucât lucrurile nu sunt clare, iubirea nu mai are nici ea un obiect, fiindcă iubirea vrea ceea ce e individual, ceea ce e clar. Dar poate că e invers: poate că un lucru devine neclar tocmai pentru că nu s-a ivit din iubire, pentru că nu e cuprins de ea.

Să nu existe oare totuși astăzi o întâlnire între lucru și om? Altfel cum ar fi posibil, se va

spune, descoperirile mediciniștilor, ale fizicienilor, ale chimiștilor? Aici trebuie să aibă totuși loc mai întâi o întâlnire, una exactă, între om și obiect pentru a se ajunge la o descoperire. Ciudat e însă tocmai acest lucru: că abia dacă din vreuna dintre aceste descoperiri se revarsă o strălucire precum altădată din descoperirile lui Lavoisier, Gay-Lussac, Berzelius, Liebig etc. La aceștia era ca și cum lucrurile însele se bucurau să fie descoperite și ele îi atrăgeau în strălucirea acestei bucurii pe descoperitori și lumea din jurul lor. O descoperire era lumina din jurul unui lucru; lumina care se bucura să fie lumină și de aceea devenea strălucire. Astăzi o descoperire nu mai e, de cele mai multe ori, o lumină și o strălucire, ci o străfulgerare orbitoare aruncată parcă de becul de proiecție al aparatului cinematografic. E ceva orbitor, ceva ce se mistuie în sine. Cele mai multe descoperiri nu mai sunt făcute astăzi de un subiect, ci de o echipă, și uneori lucrurile par a experimenta de unele singure, iar oamenii nu ar face decât să le citească mișcărilor. *Omul* din zilele noastre a uitat ceva: că lucrurile îi sunt date nu numai pentru a se desăvârși pe sine, ci pentru a desăvârși și lucrurile. Lucrurile vor ca, prin om, să-și devină clare lor însele, iar frumusețea lucrurilor e o chemare adresată omului de a se îndrepta spre ele și de a adăuga la frumusețea aflată în ele o altă frumusețe, aceea izvorâtă din adevărul pe care *omul* îl poate recunoaște în *lucruri*.

Alcătuirea amorfă, acest vălmășag al lucrurilor din ziua de azi nu are altă tendință decât aceea de a crește, de a atrage în sine lucruri și de a le asimila, astfel încât totul să devină parte a alcătuirii uriașe, ba nu, să dispară, ca parte, pe deplin în ea. Ceva *crește*, crește tot mai mult, și totuși nu se întâmplă nimic, nu se schimbă nimic, alcătuirea dăinuie întruna, crescând și tot crescând, mereu aceeași: de unde plictiseala, lehamitea din ziua de azi. Alcătuirea e atât de puternică încât nici nu pare a se fi născut, a fi apărut treptat, ci pare a fi fost așa dintotdeauna. Aici se termină cu orice geneză, cu orice istorie, ele sunt înghițite. Nu există decât acest monstru ce se amestecă cu toate, nu există decât el – care e substitutul Unului adevărat. Acest substitut e astăzi în așa măsură Unul, doar Unul, încât apare totodată ca Ultimul: în om se naște o teamă că și Unul, Ultimul, va dispărea și odată cu acesta și el însuși.

În această alcătuire uriașă orice calitate a lucrurilor se pierde în cantitate. Într-un ziar scria: doi aviatori au luat micul dejun la Londra, au mâncat de prânz, după un zbor până la New York, acolo și au cinat seara din nou la Londra. De fapt, ei nu s-au mișcat deloc, mișcarea însăși pare anulată. Urieșescul, colosalul, care e, de fapt, doar cantitate, devine, la rândul său, calitate prin colosalul însuși: devine masă a *calității*, producând astfel colosalul: cu totul și cu totul ca

*moles*⁵, prin masă, fizic, și astfel îl atrage pe om. Dacă omul nu mai alege între lucruri și nu le mai deosebește, lucrurile se îngheșuie unele în altele într-o masă și aleg ele în privința lui. Față în față nu mai stau individul și masa, ci masa oamenilor și masa lumii exterioare. Nu mai e vremea masei psihologice umane, ci a masei fizice umane, care se prezintă ca un dat fizic al maselor.

Într-un studiu despre originea operei de artă Heidegger spune despre cantitativul acesta colosal: „De îndată ce dimensiunile uriașe ale planificării și calculării și organizării și asigurării fac saltul de la cantitativ la o calitate proprie, ceea ce e uriaș și ceea ce e, în aparență, întrutotul și totdeauna calculabil devin tocmai prin aceasta ceva incalculabil. Acest fapt rămâne o umbră nevăzută aruncată asupra tuturor lucrurilor. [...] Această umbră trimite la altceva, la ceea ce nouă, astăzi, ne e interzis să cunoaștem”⁶. E adevărat că acest cantitativ, acest colosal trimite la altceva. Numai că el nu e acel ceva tainic care nouă, celor de azi, ne e interzis să îl cunoaștem, ci ceea ce astăzi putem *cunoaște*, fiindcă nu e acel ceva tainic al viitorului necunoscut, ci acel ceva tainic al prezentului fantomatic. Când sunt și totuși nu sunt, când apar și dispar iarăși, apărând doar ca să dispară, lucrurile sunt fantomatice.

⁵ *moles*, în latină: masă, cantitate uriașă. (N.tr.)

⁶ *Der Ursprung des Kunst-werke (Originea operei de artă)*, inclus în volumul *Holzwege (Drumuri prin pădure)*.

Am spus la început că în această alcătuire amorfă totul e ales încă dinainte, că totul are loc de la sine, fără un act al alegerii. Aici, de pildă, un adulter nu mai e nici el săvârșit printr-un act de libertate aparte, îndreptat spre rău, ci el e săvârșit încă dinainte, fiindcă totul e săvârșit dinainte. Cel ce îl săvârșește *împlinește*, doar, ceea ce era săvârșit dinainte.

În această alcătuire amorfă există un potențial uriaș, ceea ce înseamnă că prin ea totul e cu putință, nu e nevoie decât să se aștepte una din nesfârșitele posibilități, iar atunci omul are ceea ce vrea. Totul apare cumva de aici. Elementul nou față de orice altă epocă e acesta: că potențialul alcătuirii amorfe e atât de mare încât orice spațiu și orice timp sunt cuprinse în ea încă dinainte. Cândva, atunci când vechii zei au murit, locul în care ei se aflaseră odinioară era gol, era un gol, un adânc al golului dincolo de orice măsură omenească. Golul creștea pe zi ce trece, se întindea spre zeii care dispăruseră, până când spațiul a fost atât de mare încât a putut apărea în el Christos. Astăzi orice spațiu e plin de acest potențial, e plin de posibilități, nimic nou nu mai poate apărea, nimic nu mai pare a-și afla un loc. Filosofia lui Heidegger vrea să pornească mai de dinainte, de la hăul *de dinaintea* Creației, dar și acest hăul e cuprins încă dinainte de potențial, înainte de a fi săpat. Și tocmai acesta e lucrul înfricoșător: că potențialul posibilităților e azi atât de mare încât și ceea ce e autentic, adevărat, încât și o alegere reală a adevărului nu mai